

RIFFAT HASSAN

Zijn vrouwen en mannen voor God gelijk?

Vrouwen als Chadiedja en Aisja (echtgenotes van de profeet Mohammed) en Rabi'a al-Basri (de opmerkelijke vrouw Soefi) spelen een belangrijke rol in de vroege islam. Toch is de islamitische traditie tot op de dag van vandaag grotendeels patriarchaal gebleven. Dit betekent onder andere dat de bronnen waarop de islamitische traditie is gebaseerd, voornamelijk de Koran, de soenna, hadieth en fikh (jurisprudentie), alleen zijn geïnterpreteerd door islamitische mannen. Het is niet verwonderlijk dat de meerderheid van de islamitische vrouwen, die al eeuwenlang in lichamelijke, geestelijke en emotionele onderworpenheid leeft, deze situatie tot nu toe lijdzaam heeft geaccepteerd. Hierbij moet worden aangetekend dat, alhoewel het percentage geletterden in veel islamitische landen laag is, het analfabetisme onder vrouwen (voornamelijk plattelandsvrouwen, want het gros van de bevolking woont op het platteland) het hoogste is ter wereld.

De vrouwvijandige wetten die in sommige delen van de islamitische wereld onder het mom van 'islamisering' zijn afgekondigd, hebben er voornamelijk voor gezorgd dat de meer ontwikkelde en bewuste vrouwen zich beginnen te realiseren dat religie eerder wordt gebruikt om hen te onderdrukken dan om hen te bevrijden. Om de drijfveer achter de 'islamisering' van de maatschappij te kunnen begrijpen, in het bijzonder de normen en waarden die betrekking hebben op vrouwen, moeten we ons realiseren dat de grootste uitdaging waarmee de islamitische wereld momenteel wordt geconfronteerd waarschijnlijk de moderniteit is. Moslims denken over het algemeen op twee manieren over 'moderniteit': (a) als een vorm van modernisering die in verband wordt gebracht met wetenschap,

technologie en materiële vooruitgang en (b) als een vorm van verwestering, gerelateerd aan promiscuïteit en allerlei maatschappelijke problemen, variërend van de zogenaamde 'sleutelkinderen' tot drug- en alcoholmisbruik. Zo wenselijk als modernisering is, zo onwenselijk vindt men verwestering. Daarbij wordt een geëmancipeerde moslimvrouw door velen niet als symbool van 'modernisering' gezien, maar als symbool van 'verwestering'. Dit komt omdat ze de door de traditionele maatschappij als noodzakelijk beschouwde barrière tussen de 'huiselijke sfeer' (de plaats van de vrouw) en de 'publieke sfeer' (de plaats van de man) lijkt te overtreden. De aanwezigheid van vrouwen in het domein van de man wordt als zeer gevaarlijk beschouwd omdat – zoals een populaire hadieth het uitdrukt – als een vrouw en een man alleen zijn, Satan zeker ook aanwezig is. Onder druk van de politieke en sociaal-economische realiteit bewegen een groot aantal vrouwen in de huidige islamitische wereld zich in de 'publieke sfeer'. De hoeders van het traditionele moslim-gedachtengoed voelen zich bedreigd door dit fenomeen, dat zij als een aanval van 'verwestering' onder het mom van 'modernisering' beschouwen. Ze geloven in de noodzaak om vrouwen naar hun eigen 'sfeer' (of 'plaats') terug te wijzen om de 'integriteit van de islamitische manier van leven' te behouden.

Ondanks het feit dat ik me al vanaf 1974 bezig houd met theologische kwesties die op vrouwen betrekking hebben, ben ik pas in 1983-'84, toen ik zo'n twee jaar in Pakistan doorbracht, activist geworden. Als gevolg van de bekrachtiging van de Hudud Ordinance in 1979, waarin bepaald werd dat getuigenverklaringen van vrouwen ontoelaatbaar bewijs vormen bij *Hadd*-misdrijven – waaronder verkrachting –, werd het land overspoeld door een golf van geweld tegen vrouwen en een even grote golf van vrouwvijandige geschriften. Veel vrouwen in Pakistan werden met een schok uit hun 'dogmatische onoplettendheid' gewekt door de 'islamisering' van de rechtspraak, zoals de afkondiging van wetten als deze Hudud Ordinance en de Wet van Bewijs in 1984. Ook was er de dreiging van andere

discriminerende wetten (zoals de Wet van Qisas en Diya of 'bloedgeld'), waardoor de status van vrouwen systematisch, letterlijk werd gereduceerd tot minder dan die van mannen. Het werd snel duidelijk dat conservatieve religieuze krachten vastbesloten waren om de vrouw tot de helft van de man of nog minder terug te brengen, voortkomend uit een diepgeworteld verlangen om vrouwen op hun plaats te houden – die van tweederangse, ondergeschikte en aan mannen minderwaardige wezens.

Terwijl ik met stijgende verontrusting en zorg de situatie aanschouwde, vroeg ik mij af hoe het mogelijk was dat dergelijke wetten, die zo duidelijk onrechtvaardig waren, ingevoerd konden worden in een land dat een vurig aanhanger was van zowel de islam als de moderniteit. Het antwoord op deze vraag lag zo voor de hand dat het me verbaasde dat ik er niet eerder op gekomen was. In de Pakistaanse maatschappij (net als in andere islamitische samenlevingen) kunnen wetten worden aangenomen en ingevoerd waarin is bepaald dat vrouwen fundamenteel minder zijn dan mannen, omdat moslims het over het algemeen als vanzelfsprekend beschouwen dat vrouwen niet gelijk zijn aan mannen. Van de 'argumenten' die gebruikt worden om voorstanders van gelijkheid tussen de seksen te overtuigen zijn de volgende het meest gangbaar: volgens de Koran zijn mannen *kawwamoem* (dit wordt meestal vertaald met 'heersers' of 'managers') in relatie tot vrouwen (soera 4:34); volgens de Koran is het erfdeel van een man twee keer zo groot als dat van een vrouw (soera 4:1); volgens de Koran is de getuigenverklaring van een man gelijk aan de getuigenverklaringen van twee vrouwen (soera 2:282); volgens de profeet schieten vrouwen te kort bij het bidden (vanwege de menstruatie) en in intellect (vanwege het feit dat hun getuigenverklaring minder waard is dan die van een man) (soera 4:1).

Aangezien ik naar alle waarschijnlijkheid de enige vrouwelijke moslim in het land was die het vrouwenvraagstuk vanuit een niet-patriarchaal, theologisch perspectief had bestudeerd, ben ik meermaals benaderd door vrouwen op leidinggevende posi-

ties (onder wie leden van de Pakistaanse Commissie voor de Positie van Vrouw, waar ik in mei 1984 voor getuigd heb) om te vertellen wat mijn bevindingen waren, en of deze gebruikt konden worden om de situatie van de Pakistaanse vrouw te verbeteren. Deze vrouwelijke activisten, die vrouwen mobiliseerden en leiding gaven aan hun protesten in een land waar de staat van beleg was afgekondigd, vroegen mij hen te helpen om de argumenten die tegen hen werden gebruikt van geval tot geval, punt voor punt te weerleggen.

Ofschoon ik graag wilde helpen, was ik er niet zeker van of het de beste strategie was om steeds weer te reageren op ieder argument dat werd gebruikt om vrouwen van hun mensenrechten (en hun islamitische rechten) te beroven. Naar mijn mening was het allereerst noodzakelijk de theologische basis van deze argumenten tegen vrouwen te onderzoeken om te zien of vanuit het gezichtspunt van de normatieve islam kon worden aangetoond dat mannen en vrouwen, ondanks hun biologische en andere verschillen, wel degelijk in wezen gelijk zijn.

Na verder onderzoek en nadere overweging kwam ik tot de ontdekking dat er in de islamitische traditie, net als in de joodse en de christelijke traditie, drie theologische veronderstellingen bestaan, die de basis vormen voor de vermeende superioriteit van de man. Deze drie veronderstellingen zijn de volgende:

- (1) de man, en niet de vrouw, is de primaire schepping van God – men gelooft dat de vrouw uit de rib van de man is geschapen, waardoor zij niet-oorspronkelijk is, maar een afgeleid wezen;
- (2) de vrouw, en niet de man, is instigator van wat over het algemeen aangeduid wordt als 'de zondeval' of de verbanning uit de Hof van Eden – derhalve moeten 'alle dochters van Eva' met haat, achterdocht en verachting worden bekeken; en
- (3) de vrouw is niet alleen *uit* de man maar ook *voor* de man gemaakt, waardoor haar bestaan uitsluitend functioneel is, en niet fundamenteel.

Deze drie theologische veronderstellingen zijn het veronderstelde antwoord op de volgende drie vragen: (1) Hoe werd de vrouw geschapen? (2) Was de vrouw verantwoordelijk voor de

'zondeval'? en (3) Waarom werd de vrouw geschapen?

Gezien de beperkte lengte van dit artikel is het niet mogelijk om bovenstaande vragen grondig te behandelen. In de onderstaande korte bespreking van deze vragen, heb ik geprobeerd aan te geven op welke wijze de bronnen van de normatieve islam zijn geïnterpreteerd om aan te tonen dat vrouwen ondergeschikt zijn aan mannen.

HOE IS DE VROUW GESCHAPEN?

Net als veel joden of christenen geloven ook veel moslims dat Adam de primaire schepping van God is en dat Eva uit een rib van Adam is ontstaan. Deze mythe vindt zijn oorsprong in het joods-christelijke scheppingsverhaal in Genesis 2:18-24 en niet in de Koran, waarin de schepping van de mensheid in termen van gelijkheid wordt beschreven. In de ongeveer dertig passages in de Koran die betrekking hebben op de schepping van de mensheid, wordt deze aangeduid met soort-namen (*an-nas*, *al-insaan*, *basjar*) en wordt geen melding gemaakt van *Hawaa'* of Eva. Het woord 'Adam' komt vijftwintig keer voor, maar eenentwintig keer daarvan wordt het gebruikt als symbool voor de zelfbewuste mensheid. Belangrijk is dat het woord 'Adam' een Hebreeuws woord is (het komt van '*adamah*' dat 'aarde' betekent) en dat het over het algemeen als een verzamelnaam wordt gebruikt, die eerder verwijst naar 'de mens' dan naar 'de man'. In de Koran verwijst het Hebreeuwse leenwoord Adam niet naar een bepaald persoon, maar naar de mensheid. In de woorden van Muhammad Iqbal: *'In de verzen die over de oorsprong van de mens als een levend wezen handelen, worden in de Koran inderdaad de woorden 'Basjar' of 'Insaan' gebruikt, en niet 'Adam' dat alleen gebruikt wordt voor de mens in zijn hoedanigheid als Gods plaatsvervanger op aarde. De bedoeling van de Koran wordt verder benadrukt doordat de eigennamen die in de Bijbelse vertellingen worden gebruikt – Adam en Eva – zijn weggelaten. De term 'Adam' komt wel voor, maar wordt eerder als begrip dan als eigenaam gebruikt. In de Koran heeft dit begrip een zekere autoriteit.'* (Iqbal 1962, p. 118)

Een analyse van de beschrijvingen in de Koran van de schepping van de mensheid laat zien dat er evenveel vrouwelijke als mannelijke termen en beeldspraken worden gebruikt om de schepping van de mensheid uit één bron te beschrijven. Een aantal passages uit de Koran geeft duidelijk aan dat Gods oorspronkelijke schepping een ongedifferentieerde mensheid was en niet een individuele vrouw of een man (zij ontstonden beiden tegelijk op een later tijdstip).

Als in de Koran geen onderscheid wordt gemaakt tussen de schepping van de man en de vrouw – hetgeen duidelijk het geval is – waarom geloven moslims dan dat Haawa' uit een rib van Adam is geschapen? Het is moeilijk voor te stellen dat moslims dit idee rechtstreeks uit Genesis 2 hebben, aangezien maar weinig moslims de Bijbel lezen. Het is veel waarschijnlijker dat het verhaal over de rib in de islamitische traditie is beland, doordat het in de vroege eeuwen van de islam in de hadieths is opgenomen. In dit verband zijn de hier geciteerde zes hadieths van bijzonder belang, omdat ze in *Sahieh Boechari* en *Sahieh Moeslim* worden geciteerd.

In mijn werk heb ik op grond van studie over deze hadieths met betrekking tot de rib van Adam aangetoond dat ze formeel gezien (met betrekking tot hun *isnaad* of keten van overleveraars) nogal zwak zijn. Inhoudelijk (*matn*) zijn ze duidelijk in tegenspraak met het verslag van de schepping van de mensheid in de Koran. Aangezien alle islamitische geleerden het er over eens zijn dat een traditie die in tegenspraak is met de Koran niet als rechtsgeldig geaccepteerd kan worden, moeten de bovenstaande tradities op basis van concreet bewijs worden verworpen. Desondanks maken ze nog steeds deel uit van de islamitische traditie. Dit is grotendeels te verklaren uit het feit dat ze onderdeel zijn van de hadieth-verzamelingen van Mohammed ibn Isma'iel al-Boechari (810-70) en Moeslim ibn al-Haddjaadj (817-75) die samen bekend staan onder de naam *Sahiehaan* (afgeleid van Sahieh dat correct of authentiek betekent). Deze verzamelingen vormen 'een onbetwistbare autoriteit,

DE RIB VAN ADAM

1. 'Behandel vrouwen goed, want een vrouw is geschapen uit een rib, en het kromste deel van de rib is het bovenste deel, dus als je het probeert recht te buigen breekt het, en als je het laat zoals het is blijft het krom.
Behandel vrouwen dus goed.' (Khan, p. 346)
2. 'De vrouw is als een rib, als je haar probeert recht te buigen breekt ze. Als je profijt van haar wilt hebben, moet je dat doen terwijl ze nog krom is.' (Khan, p. 80)
3. 'Wie in God gelooft en in de jongste dag berokkent zijn naaste geen schade. En behandel vrouwen goed, want zij zijn geschapen uit een rib, en het kromste deel van de rib is het bovenstuk. Als je probeert het recht te buigen breek je het, en als je het zo laat blijft het krom.
Behandel vrouwen dus goed!' (Raven, p. 198)
4. 'Een vrouw is als een rib. Zou je hem proberen recht te buigen, hij zou breken. En als je haar met rust laat, zou je profijt van haar hebben, en zou ze krom blijven.' (Siddiqui, p. 75 2-3)
5. 'De vrouw is uit een rib geschapen en zal op geen enkele manier voor jou recht worden; als je dus profijt van haar wilt hebben, profiteer dan van haar terwijl ze krom is. En als je probeert haar recht te buigen breek je haar, en als je haar breekt scheidt je van haar.' (Idem)
6. 'Wie in God gelooft en in het hiernamaals, als hij iets van een kwestie verneemt spreekt hij er goed van of hij zwijgt. Wees aardig tegen vrouwen, want een vrouw is uit een rib geschapen en het kromste deel van de rib is het bovenstuk. Als je probeert het recht te buigen breek je het, en als je het zo laat blijft het krom. Wees dus aardig tegen vrouwen.' (Idem)

die tot in detail bekritiseerd kan worden, maar die een onaan-
tastbaar gezag ontleent aan de *idjmaa* of algemene consensus
van de samenleving over gewoonten en geloof, die zijn rechts-
geldigheid weer ontleent aan de Sahieh'. (Guillaume, p. 32) De
niet-aflatende populariteit van deze hadieths onder de moslim-
bevolking geeft echter ook aan dat ze uitdrukking geven aan
iets dat diep in de moslimcultuur is geworteld, namelijk dat
vrouwen voor wat betreft de schepping van de mens niet-oor-
spronkelijk en secundair zijn.

Theologisch gezien begint de geschiedenis van de vrouwelijke ondergeschiktheid in de islam (maar ook in het joden- en het christendom) met het verhaal van de schepping van Haawa' uit een (kromme) rib. Als we haar positie willen veranderen moeten we terug naar het moment van de schepping. Gezien de manier waarop het verhaal is gebruikt, kan het belang daarvan niet genoeg worden benadrukt. Want als man en vrouw als gelijk zijn geschapen door God, die de ultieme waardenbepaler is, kunnen ze op een later tijdstip niet wezenlijk ongelijk worden. Anderzijds kunnen man en vrouw, als ze door God niet als gelijken zijn geschapen, op een later tijdstip niet gelijk worden. Als man en vrouw als gelijken geschapen zijn (zoals de Koran ons leert), kan de bestaande ongelijkheid tussen mannen en vrouwen niet als een mandaat van God worden gezien, maar moet deze als een ondermijning van Gods oorspronkelijke bedoeling met de mensheid beschouwd worden.

WAS DE VROUW VERANTWOORDELIJK VOOR DE 'ZONDEVAL'?

Evenals joden en christenen, zullen moslims de vraag naar de verantwoordelijkheid van de vrouw voor de zondeval over het algemeen bevestigend beantwoorden, ondanks het feit dat een dergelijk antwoord niet door de Koran wordt ingegeven. Het verslag van de 'zondeval' in de Koran verschilt in belangrijke mate van dat in de Bijbel. Ten eerste wordt in Genesis 3 niet uitgelegd waarom de slang ofwel alleen Eva, ofwel zowel Adam als Eva in verzoeking brengt, terwijl in de Koran de reden van Satan (of *Iblies*) om het mensenpaar te verleiden in verschillende passages duidelijk wordt toegelicht. (soera 15:26-43, soera 17:61-64, soera 18:50, soera 38:71-85)

De weigering van Satan om Gods bevel op te volgen en voor Adam te buigen, komt voort uit zijn overtuiging dat hij als schepsel van het vuur wezenlijk superieur is aan Adam, die een schepsel van klei is. Wanneer Satan door God voor zijn arrogantie wordt veroordeeld en in staat van hopeloze schande moet vertrekken, daagt hij God uit: hij zal bewijzen dat Adam en zijn

nageslacht ondankbaar, zwak en makkelijk te verleiden zijn, en derhalve de eer die hen door God wordt toebedeeld onwaardig. Zonder te verhullen dat hij de mens van alle kanten zal belagen, vraagt Satan om respijt tot 'de dag van de vastgestelde tijd'. God willigt dit verzoek niet alleen in, maar zegt tegen Satan dat hij al zijn sluwheid en macht aan moet wenden om de mensheid te belagen en te zien of ze hem zullen volgen. Dit is het begin van een kosmisch drama dat handelt over de eeuwige tegenstelling tussen de principes van het goede en het kwade; de mens speelt hierin de hoofdrol, en moet een morele keuze maken tussen 'het rechte pad' en 'het bochtige pad'.

Wat er verder met het mensenpaar in de Tuin gebeurt, volgens de Koran, is een vervolg op de conversatie tussen God en Satan. In dit vervolg wordt ons verteld dat het paar bevolen is niet in de buurt van de Boom te komen, aangezien ze anders *zaalimien* (overtreders) worden. Ze worden verleid door Satan en zijn ongehoorzaam aan God. In soera 7:23, bekennen ze God dat ze zichzelf *zulm* aangedaan hebben en ze doen een dringend beroep op Zijn vergeving en genade. Hen wordt verteld dat ze 'af moeten dalen' en de Tuin moeten 'verlaten'. In de Koran wordt slechts eenmaal de dualis¹ als aanspreekvorm gebruikt om het mensenpaar aan te spreken (in soera 20:123); verder wordt overal de meervoudsvorm gebruikt, die noodzakelijkerwijs naar meer dan twee mensen verwijst, en over het algemeen gebruikt wordt om de gehele mensheid aan te duiden.

In de Koranische theologie kan het bevel aan Adam of de kinderen van Adam om uit de Tuin af te dalen niet als straf worden gezien, omdat het vanaf het begin al de bedoeling was dat Adam Gods plaatsvervanger op aarde zou worden (soera 2:30). De aarde is geen verbanningsoord, maar wordt in de Koran beschreven als de verblijfplaats van de mens en als zijn bron van welvaart. (Iqbal, p. 85)

In de Koran vindt in de strikte zin van het woord geen 'zondeval' plaats. Het verhaal concentreert zich op de morele keuze die de mensheid moet maken wanneer zij geconfronteerd wordt

met de alternatieven die door God en Satan worden geboden. Dit wordt duidelijk als men stilstaat bij soera 2:35 en soera 7:19, waarin gezegd wordt: 'jullie [dualis – RH] mogen deze boom niet benaderen, want dan behoren jullie [dualis – RH] tot de overtreders (zaalimien).' Met andere woorden, het mensenpaar wordt verteld dat als ze in de buurt van de boom komen, ze tot diegenen behoren die *zulm* begaan. Toshihiko Izutsu noemt als primaire betekenis van dit woord (dat de stam is van 'zalamín'): 'op een verkeerde plek leggen'. In morele zin lijkt dit voornamelijk te betekenen dat 'men zich zo gedraagt dat de grenzen van het fatsoen worden overschreden en inbreuk wordt gemaakt op de rechten van een ander mens'. Kort gesteld betekent *zulm* dan onrecht doen in die zin dat men zijn eigen grenzen overschrijdt en dingen doet waartoe men geen recht heeft. (Toshihiko, pp. 152-153)

KIEZEN TUSSEN GOED EN KWAAD

Door de grenzen die God trok te overschrijden, wordt het mensenpaar schuldig aan zulm tegenover zichzelf. Zulm bestaat daarin dat ze de verantwoordelijkheid op zich nemen om te kiezen tussen goed en kwaad, of, in de woorden van Iqbal: 'De Koranische legende van de zondeval heeft niets te maken met de eerste verschijning van de mens op deze planeet. Het doel van deze legende is om te beschrijven hoe de mens van een primitief wezen dat wordt gedreven door instinctieve lusten, tot het bewustzijn van een vrije wil wordt verheven en in staat is tot twijfel en ongehoorzaamheid. De zondeval leidt niet tot morele verdorvenheid; het is de overgang van een eenvoudig bewustzijn naar de eerste flits van zelfbewustzijn (...). In de Koran wordt de aarde dan ook niet als martelkamer beschouwd waar een wezenlijk slechte mensheid gevangen zit voor het begaan van de erfzonde. De eerste daad van ongehoorzaamheid van de mens was tegelijkertijd zijn eerste daad van vrije wil; daarom wordt Adam in de Koran zijn eerste zonde vergeven (...). Een wezen wiens daden als bij een machine tot stand komen, is niet tot goedheid in staat. Vrijheid is dus een voorwaarde voor goedheid. Het laten ontstaan van een persoonlijk ego dat in staat is te kiezen (...) behelst echter ook een groot risico; want de vrijheid om het goede te

kiezen, brengt ook de vrijheid met zich mee om het tegenovergestelde van het goede te kiezen. Dat God dit risico heeft genomen, toont aan dat Hij een zeer groot vertrouwen in de mens heeft; het is nu aan de mens om dit vertrouwen waar te maken.’ (Iqbal, p. 85)

Ondanks het feit dat de Koran geen zondeval of erfzonde kent, is het idee van de gevallen mensheid en onrechtmatige seksualiteit waarvan Genesis 3 gewag maakt, en dat zo’n grote rol heeft gespeeld in het voortbestaan van de mythe van het vrouwelijke kwaad in de christelijke traditie, ook onder veel moslims zeer levend. En evenzeer heeft het een negatief effect gehad op de levens van miljoenen islamitische vrouwen. Het onderstaande commentaar van A.A. Mawdudi, een van de meest invloedrijke islamgeleerden van deze tijd, is kenmerkend voor de denkwijze van de meeste, zo niet alle, moslims: ‘De seksuele drift is de grootste zwakte van het menselijk ras. Daarom heeft Satan ervoor gekozen om de tegenstander op deze zwakke plek aan te vallen en heeft hij een plan verzonnen om hun fatsoenlijkheid te ondermijnen. De eerste stap die hij daartoe nam, was hen hun naaktheid te laten zien om zo de deur naar het onfatsoenlijk te openen en de mens tot seksualiteit te verleiden. Tot op de dag van vandaag wenden Satan en zijn volgelingen deze middelen aan om vrouwen te beroven van hun gevoel voor fatsoen en hun terughoudendheid, en zij kunnen zich geen “voortgang” voorstellen zonder de vrouw aan Jan en Alleman bloot te stellen.’ (Mawdudi, p. 16 n. 13)

Hoewel het verhaal over de zondeval in de Koran absoluut niet bedoeld is om vrouwen als ‘de poort naar de duivel’² af te schilderen, hebben moslims, evenals joden en christenen, dit verhaal toch gebruikt om uiting te geven aan hun afkeer van vrouwen. Dit wordt bevestigd door de niet-aflatende populariteit van hadieths als de volgende: ‘De Profeet heeft gezegd, “Ik heb de man geen schadelijkere kwelling nagelaten dan de vrouw”.’ (Khan, p. 22) ‘Ibn Abbas vertelde dat de Boodschapper van God heeft gezegd: “Ik had de gelegenheid om in het paradijs te kijken en ik zag dat de meerderheid van de mensen arm was en ik keek in het Vuur en zag dat

de meerderheid er uit vrouwen bestond". (Siddiqui, p. 1431) 'Aboe Sa'ied al-Choedri vertelde dat de Boodschapper van God heeft gezegd: "De aarde is zoet en groen (verleidelijk) en God zal je er waarlijk als plaatsvervanger aanstellen om te zien hoe je zult handelen. Vermijd dus de verleiding van vrouwen: want de eerste beproeving voor het volk van Isra'iel was waarlijk door vrouwen veroorzaakt". (Idem)

WAAROM WERD DE VROUW GESCHAPEN?

In de Koran, waar de vrouw wat betreft de schepping en zondeval niet wordt gediscrimineerd, wordt de populaire opvatting onder moslims, christenen en joden dat de vrouw niet alleen *uit* maar ook *voor* de man is geschapen, niet ondersteund. Een van de belangrijkste thema's in de Koran is dat de gehele schepping van God 'in waarheid' (soera 15:85) en niet 'als spel' (soera 21:16) geschapen is. De mensheid, bestaande uit de man en de vrouw, is 'in de mooiste gestalte geschapen' (soera 95:4) en geroepen tot rechtschapenheid. Een vereiste hiervoor is het eerbiedigen van *Huquq Allah* (de Rechten van God) evenals *Huquq al-'ibaad* (de Rechten van de Schepselen). De Koran maakt niet alleen duidelijk dat de vrouw en de man in de ogen van God gelijk zijn, maar ook dat zij 'deel uit maken' van elkaar, en elkaars 'beschermers' zijn. Met andere woorden, in de Koran wordt noch een hiërarchie geschapen waarin de man boven de vrouw staat, noch wordt de man tegen de vrouw opgezet in een vijandige relatie. Ze zijn als gelijkwaardige wezens geschapen door een rechtvaardige en barmhartige God, die het behaagt dat ze in harmonie en rechtschapenheid met elkaar leven.

Ondanks het feit dat de gelijkheid van man en vrouw in de Koran wordt bevestigd, hebben moslimsamenlevingen man en vrouw nooit als gelijkwaardig beschouwd, en zeker niet binnen het huwelijk. (Zie ook Mernissi, p. 103) Afgezien van het diepgeworteld geloof dat vrouwen minderwaardige schepsels zijn (ze zijn immers gemaakt uit een kromme rib), en dat ze minder rechtschapen zijn (ze hebben Satan immers geholpen om Gods plannen voor Adam te ondermijnen), ligt aan de afwijzing van het principe van de gelijkheid van mannen en vrouwen in

islamitische samenlevingen de opvatting ten grondslag dat vrouwen voornamelijk geschapen zijn om de man van dienst te zijn. De vermeende superioriteit van de man vindt niet alleen haar oorsprong in de hadieths, maar ook in populaire interpretaties van sommige passages uit de Koran. Twee passages uit de Koran – in het bijzonder soera 4:34 en soera 2:228 – worden meestal aangehaald om de stelling te onderbouwen dat mannen ‘een zeker voordeel’ hebben ten opzichte van vrouwen. De eerste luidt als volgt: *‘Mannen zijn zaakwaarnemers van vrouwen, omdat God de een boven de ander heeft bevoorrecht en omdat zij hun bezittingen ten behoeve van vrouwen uitgeven. Deugdzame vrouwen zijn derhalve onderdanig; in de afwezigheid van mannen waken zij over hun rechten, onder de zorg en het toezicht van God. Aangaande de vrouwen van wie jullie ongezeglijkheid vrezen: vermaan hen, houd hen bij jullie bedden vandaan en sla hen. Als zij jullie dan gehoorzamen, zoek dan geen excuus om hen te straffen: want let wel dat God boven jullie staat, Hij is verheven en groot.’*³

De negatieve gevolgen die deze populaire interpretatie van het bovenstaande vers op het leven van moslimvrouwen heeft gehad, laten zich raden. Ik heb dit vers in eerder werk grondig geanalyseerd om aan te tonen dat het verkeerd wordt geïnterpreteerd. Het sleutelwoord in de eerste zin is *kawwamoen*. Dit woord wordt meestal vertaald met *haakim* of ‘heerser’. Door mannen tot ‘heersers’ over vrouwen te maken, wordt in de islamitische *oemma* een hiërarchie gecreëerd, die veel gemeen heeft met die van Paulus en zijn volgelingen in de christelijke traditie. Taalkundig gezien verwijst het woord *kawwamoen* echter naar hen die in het levensonderhoud voorzien. In mijn exegese van dit vers stel ik dat het financieel onderhouden van vrouwen aan de man is voorbehouden met het oog op het dragen en baren van kinderen, welke functies alleen door de vrouw vervuld kunnen worden. De bedoeling van dit vers is niet om mannen macht over vrouwen te geven, maar om ervoor te zorgen dat de vrouw, terwijl zij met de belangrijke taak van het krijgen en opvoeden van kinderen bezig is, niet de bijkomende verantwoordelijkheid van het kostwinnerschap op zich

hoeft te nemen. De stam *daraba*, die meestal met 'slaan' wordt vertaald, is een van de bekendste stamwoorden in de Arabische taal en heeft vele betekenissen. Dat de meerderheid van de vertalers (niet toevallig zijn dit allemaal mannen) ervoor heeft gekozen om dit woord met 'slaan' te vertalen, geeft duidelijk aan dat ze bevooroordeeld zijn ten gunste van een door mannen beheerste en op mannen gerichte samenleving.

De tweede passage uit de Koran die wordt aangehaald om het idee van de superieure man te ondersteunen, houdt verband met de *idda* – de voorgeschreven wachttijd van drie maanden voor vrouwen tussen de uitspraak van een scheiding en een volgend huwelijk. Het 'voordeel' dat mannen in dit geval hebben, is dat zij zich niet aan deze wachttijd hoeven te houden omdat ze, in tegenstelling tot vrouwen, niet zwanger kunnen worden. De wachttijd is namelijk ingesteld om er zeker van te zijn dat de vrouw niet zwanger is. Dat het de bedoeling van dit vers is om te zorgen dat er rechtvaardig wordt gehandeld, wordt duidelijk uit de nadrukkelijke vermelding dat 'vrouwen op hetzelfde recht hebben als waartoe zij in redelijkheid zijn verplicht.'

Het feit dat de Koran met de hadieth in het achterhoofd wordt gelezen, is naar mijn mening een belangrijke oorzaak van het feit dat veel passages die gebruikt worden om vrouwen gelijkheid en rechtvaardigheid te onthouden, verkeerd worden geïnterpreteerd. De volgende hadieth wordt vaak aangehaald om de man tot de status van *majazi khuda* (de vertegenwoordiger van God op aarde) te verheffen: *'Er kwam een man (...) met zijn dochter en zei, "Dit is mijn dochter en ze weigert te trouwen." De Profeet zei, "Gehoorzaam je vader." Zij zei, "bij de naam van Hem Die u in waarheid heeft gezonden, ik trouw niet voordat u me vertelt welke rechten een man op zijn vrouw heeft." Hij zei, (...) "Als het een mens toegestaan was voor een ander mens te buigen (sajada) zou ik de vrouw bevelen voor haar man te buigen als hij bij haar binnenkomt, omdat Gods genade op haar rust." De dochter antwoorde, "Bij de naam van Hem Die u gezonden heeft, waarlijk, ik zal nooit trouwen!"'* (Khan, S.H., p. 281)

Een geloof dat zo streng monotheïstisch is als de islam, en waarin *sjirk*, of iemand met God vergelijken, een onvergeeflijke zonde is, kan op geen enkele wijze toestaan dat een mens iemand anders dan God aanbidt. Toch doet deze hadieth het voorkomen dat, als het dan niet Gods wens is, het in ieder geval de wens van de profeet is dat de vrouw zich voor haar man ter aarde werpt. Aangezien alle woorden, daden of uitlatingen van de profeet door moslims in het algemeen als heilig worden beschouwd, heeft deze traditie veel gevolgen gehad voor islamitische vrouwen. Dat een dergelijke traditie toegeschreven wordt aan de profeet die het principe van *tawhied* (Eenheid van God) als de basis van de islam beschouwde, kan niet anders dan buitengewoon schokkend worden genoemd.

S A M E N V A T T I N G

In het bovenstaande betoog zijn aldus de theologische veronderstellingen besproken die mede vorm hebben gegeven aan de manier waarop in de islamitische cultuur in zijn algemeenheid tegen vrouwen wordt aangekeken. Deze veronderstellingen hebben vanaf de vroege islam-geschiedenis tot op de dag van vandaag vaak bepaald negatieve gevolgen en implicaties gehad voor vrouwen in zowel theologische als praktische zin. Maar we moeten niet vergeten dat de vrouw in de Koran (voor de meeste moslims de meest gezaghebbende bron) niet wordt gediscrimineerd. Dit laat onverlet het trieste en spijtige historische gegeven dat de opeenvolgende (joods-christelijke, hellenistische, nomadische en andere) vooroordelen die in de Arabisch-islamitische cultuur van de vroege eeuwen van de islam bestonden, voornamelijk via de hadieths in de islamitische traditie zijn binnengedrongen. Deze vooroordelen hebben de bedoeling van de Koran om de vrouw te bevrijden van haar status als bezit of inferieur wezen, en haar vrij en aan mannen gelijk te maken, ondermijnd.

In de Koran wordt niet alleen met nadruk gesteld dat er voor mannen en vrouwen gelijke gerechtigheid is, maar tevens in duidelijke bewoordingen dat vrouwen gelijk zijn aan mannen

en dat zij het fundamentele recht hebben om het menselijk potentieel dat zij met mannen delen, te verwezenlijken. Het is zelfs zo dat, vanuit een niet-patriarchaal perspectief, de Koran zich niet beperkt tot het principe van het egalitarisme. In de Koran wordt een bijzondere zorgzaamheid tentoongespreid ten opzichte van vrouwen en andere achtergestelde groepen. Bovendien worden er een aantal specifieke voorzorgsmaatregelen beschreven om de seksuele en biologische functies van de vrouw, zoals het dragen, baren, zogen en opvoeden van nageslacht, te waarborgen.

Het doel van de Koranische islam is het stichten van vrede, hetgeen slechts mogelijk is in een rechtvaardige samenleving. De Koran bevat meer wetgeving op het gebied van het gezin, dan op welk ander gebied dan ook. Dit refereert aan de veronderstelling, impliciet in veel wetgeving in de Koran, dat als mensen hun huishouden rechtvaardig leren te runnen, onder waarborging van de rechten van alle bewoners (kinderen, vrouwen en mannen), zij ook hun directe omgeving en de wereld om hen heen rechtvaardig kunnen beheren. Met andere woorden, in de Koran wordt het huis als een microkosmos van de oemma en de wereldgemeenschap gezien, waarbij de nadruk wordt gelegd op het belang het huis tot 'de woonplaats van vrede' te maken, door rechtvaardig te leven.

De ontwikkeling van wat het Westen een 'feministische theologie' noemt, is naar mijn mening op dit moment van groot belang voor de islamitische traditie, teneinde niet alleen islamitische vrouwen, maar ook islamitische mannen te bevrijden van onrechtvaardige maatschappelijke structuren en denkwijzen die een gelijkwaardige relatie tussen mannen en vrouwen in de weg staan. Het is verheugend dat er in de afgelopen honderd jaar tenminste twee vooraanstaande mannelijke moslimgeleerden en -activisten zijn geweest, Qasim Amin uit Egypte en Mumtaz 'Ali uit India, die zich hebben ingezet voor de rechten van vrouwen. Toch is het wrang dat zelfs in de huidige tijd, die wordt gekenmerkt door een ongekennde bloei van kennis op allerlei terreinen, slechts een handjevol islamitische vrouwen

kennis van de theologie van de islam heeft. Het is uitermate ontmoedigend te bedenken hoe weinig vrouwen, ook al beschikken ze over de nodige moed en toewijding, momenteel in staat zijn om zich te verdiepen in de wetenschappelijke studie van de primaire bronnen van de islam. Deze studie zou hen immers in staat stellen deel te nemen aan de theologische discussie over de positie van de vrouw, die in hedendaagse islamitische gemeenschappen wordt gevoerd. Deze deelname is absoluut noodzakelijk als we willen komen tot een Koranische islam waarin sprake is van gerechtigheid en gelijkheid van de seksen.

NOTEN

Opmerking van de vertaler: Alle citaten uit de Koran, met uitzondering van soera noot 3, komen uit de vertaling van Fred Leemhuis (1989) uitgegeven bij Fibula in Houten. Alle andere vertalingen van secundaire citaten zijn van mijn hand, met uitzondering van de verwijzing naar Raven.

1. Noot van de redactie: het Arabisch kent enkelvoud, dualis als het om twee gaat, en meervoud.

2. Deze uitdrukking is afkomstig van Tertullian (A.D. 160-225), een kerkvader uit Noord-Afrika die schreef: 'En jullie weten niet dat ieder van jullie een Eva is? Het oordeel van God over die sekse van jullie leeft in deze eeuw: de schuld moet noodzakelijkerwijs ook voortbestaan. Jullie zijn de poort naar de duivel; jullie zijn de ontsluiters van die (verboden) boom: jullie zijn de eersten die de Goddelijke wet in de steek lieten, jullie zijn haar die hem overtuigde wie de duivel niet dapper genoeg was om aan te vallen. Jullie hebben het evenbeeld van God, de man, zo eenvoudig vernietigd. Als gevolg van jullie beloning – dat is de dood – moest ook de Zoon van God sterven.' (*De culti feminarum* 1.1 geciteerd in *Biblical affirmation of woman* door Leonard Swidler. Philadelphia, Westminster Press, 1979, p. 346).

3. Vertaling van de Engelse vertaling uit het Arabisch van A.A. Mawdudi, p. 321: 'Men are the managers of the affairs of women because Allah made the one superior to the other and because

men spend their wealth on women. Virtuous women are therefore, obedient; they guard their rights carefully in their absence under the care and watch of Allah. As for those women whose defiance you have cause to fear, admonish them and keep them apart from your beds and beat them. Then, if they submit to you, do not look for excuses to punish them: note it well that there is Allah above you, who is Supreme and Great.'

L I T E R A T U U R

- Guillaume, A., *The traditions of Islam*. Beirut, Khayats, 1966.
- Iqbal, Muhammad, *The reconstruction of religious thought in Islam*. Lahore, Shaikh Muhammad Ashraf, 1962.
- Khan, M.M., *Vertaling van Sahieh Boechari*. Lahore, Kazi Publications, 1971.
- Khan, Sadiq Hasan, *Husn al-Uswa*. [S.l., s.a.], p. 281.
- Mawdudi, A.A., *The meaning of the Qur'an*. Deel 2. Lahore, Islamic Publications, 1976.
- Mernissi, Fatima, *Beyond the veil*. Cambridge, Schenkman Publishing Company, 1975, p. 103.
- Raven, Wim, *Leidraad voor het leven: de tradities van de profeet Mohammed*. Amsterdam, Bullaaq, 1995.
- Toshihiko, Itzu, *The structure of ethical terms in the Koran*. Tokyo: Keio Institute of Philosophical Studies, 1959.

“Zijn vrouwen en mannen voor God gelijk?”, in *Islam in een ontzuilde samenleving (Discussies over vrouwenemancipatie, kunst en onderwijs)*, edited by Ria Lavrijsen, The Royal Tropical Institute, Amsterdam, The Netherlands, 1996, pp. 73-90.